

Sinnikkyiden ja uskalluksen tulos

■ ARJA ROSENHOLM JA IRINA SAVKINA

Venäläisen kirjallisuuden historia.
Toim. Kirsti Ekonen ja Sanna Turoma. Gaudeamus 2011.

Venäläisen kirjallisuuden historia on miltei 700-sivuinen opus, jota on ollut kirjoittamassa kuusi Venäjän kulttuuriin ja kirjallisuuteen perehtynyttä tutkijaa. He ovat koonneet esityksensä venäläisen kirjallisuuden kertomuksesta ja sen perinnöstä 900-luvulta 1980-luvun perestroikaan. Teos vastaa suureen tarpeeseen. Kirja ilmestyy aikana, jolloin venäläiselle kulttuurille ominainen logosentrismi ja kirjallisuuskeskeisyys ovat suurten globaalien, markkinalähtöisten ja esteettisten haasteiden edessä sekä niin kaunokirjallisuuden funktiot kuin kirjailijan asemakin ovat muutoksen kohteina.

Niin ristiriitaiselta kuin se tuntuukin, vasta teoksen ilmestyminen herättää kysymään, miksi vasta nyt? Vaikka Venäjä on päivittäin läsnä suomalaisessa puhetodellisuudessa ei kattavaa suomenkielistä venäläisen kirjallisuuden historiaa ole ollut saatavana. Ei siitäkään huolimatta, että kaunokirjallisuuden merkitys venäläisen yhteiskunnan perusvoimana kuuluu ainakin mainita kulttuuritietoisien katu-uskottavuuden nimissä ja 1800-luvun ”suurten” venäläisten kertojien teokset ovat Suomessakin suosittua luettavaa.

Venäläistä (kulttuuri)historiaa on kirjoitettu ja luettu meillä perinteellisesti melko pragmaattisesta näkökulmasta, missä venäläisen kirjallisuuden tuntemus ja -histo-

ria asettuvat lähinnä orkidean asemaan. Kaunokirjallisuus on kaunis yksityiskohta, joka koristaa poliittista ja talouspuhetta, mutta sen syvä-lisempään tai systemaattisempaan tuntemukseen ei ole nähty tarvetta.

Toinen selitys voisi olla, että suomalaisen rusistiikan, venäjän kielen ja kulttuurin, oppialalla kirjallisuuden opettaminen ja tutkimus ovat vasta viime vuosien aikana ottanut legitiimin paikkansa kielitieteen rinnalla. Viimeisen vuosikymmenen aikana yliopistojemme venäjän kielen ja kirjallisuuden oppiaineisiin on kasvanut ja koulutautunut uusi sukupolvi sekä tarpeeksi moninainen venäläisen kirjallisuuden tutkijayhteisö, jolla on mahdollisuus ottaa kollektiivisen kirjoittamisen haaste vastaan ja samalla paikkaa itsensä myös oman alansa kronologiaan. He ovat niitä, jotka ovat kokeneet henkilökohtaisesti tällaisen teoksen tarpeelliseksi omissa opinnoissaan sekä sittemmin ainetta opettaessaan, kuten kirjan esipuheessa todetaan.

Teos pyrkii tuomaan yhteen erilaisia institutionaalisia näkökulmia ja luomaan ”näkökulmien synteesin”. On muistettava kiinnittää huomiota kirjallisuushistoriallisen ”kertomuksen” institutionaaliin edellytyksiin. Onkin ilmeistä, että ”kaanonin kyseenalaistaminen” palautuu erityisesti 1980-luvulta lähtien kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksessa vaikuttaneisiin tutkimuksellisiin käännteisiin, jotka ovat avanneet uusia teitä myös venäläisen kirjallisuuden historian kriittiselle tarkastelulle. Venäläisen kirjallisuuden tutkijat ovat viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana nostaneet esille identiteetin, etnisyyden ja kansallisuuden käsitteet. Venäläisen kirjallisuus-

den kaanonin on avattu sukupolijärjestelmän ja naishistorian näkökulmista. Lisäksi viime vuosina populaarikirjallisuuden (*massova- ja literatura*) tutkimus on nostonut esille kysymyksiä, jotka kritisoivat kirjallisuuden käsitettä pysyvänä, vakaana olemuksellisuutena ja korostavat kirjallisuuden funktionaalisuutta. Käsitteemme kirjallisuudesta ovat muuttuvia ja ihmiset tarvitsevat kirjallisuutta eri tarkoituksiin erilaisissa konteksteissa.

Venäläisen kirjallisuuden historia seuraa melko tuttuja jälkiä tarjotessaan tietokirjamaisen katsauksen venäläisen kirjallisuuden kronologiaan, joka on myös keskeinen teosta jäsentävä rakenne. Tällaisenaankin teos on tärkeä esitellessään keskeisiä kirjailijoita, aatehistoriallisia linjauksia, historiallisen ja modernin kirjallisuuden avaintekstejä sekä kirjallisuuskritiikin vaiheita. Teos puolustaa paikkaansa juuri hakuteoksena. Sitä tullevat käyttämään sekä venäläisen kirjallisuuden opiskelijat, jotka (vihdoin) löytävät venäläisille lajinimikkeille (esim. *otserk* ja *povest*) ja kirjallisille ilmiöille (kuten *ideinost* / aatteellisuus, *partinost* / puoluekantaisuus, *lišni tšelovek* / tarpeeton ihminen, *malenki tšelovek* / pieni ihminen *žiznetvortšestvo* / elämäntaide tai *hoždenie* / pyhiinvaellus) suomenkieliset vastikkeet, sekä ne venäjää taitamattomat lukijat, jotka etsivät venäläisten tekstien historiallisia kehyksiä.

Kirjalla on siten moninaista uutuusarvoa, sillä edes internetin valtaverkko ei pysty vielä kattamaan suomenkielisten lukijoiden informaatiotarvetta esimerkiksi 1700-luvun venäläisistä kirjailijoista tai underground-kirjallisuudesta.

Teos sisältää runsaan aineistomäärän, jota jäsentää pääasiallisesti historiallinen kronologia. Toinen mahdollisuus jäsentää laajaa aineistoa olisi sulauttaa kirjallisuuden ja kulttuurin historia kulttuurisiksi konsepteiksi, mitä mallia toimittamisessa on osittain toteutettukin. Esimerkiksi luvun ”Suuret kertojat 1840–1890” informaatioissa esitellään kulttuurisesti määräytyneitä avainkäsitteitä, kuten ”intelligentsija”, ”slavofilit”, ”sensuuri”, ”pieni ihminen”, ”nihilisti” ja ”tarpeeton ihminen”. Näiden laatikoiden informaatiologiikka ei kuitenkaan seuraa avainkäsitteiden historiaa, mikä suuresti auttaisi erityisesti opiskelijalukijoita jäsentämään kulttuurihistorian tapahtumia ja ilmiöitä.

Olisi kiinnostavaa pohtia, miten nämä avainkäsitteet muotoutuivat eri aikoina, olivatko ne olemassa jo 1700-luvulla, miten ne muuttuivat myöhemmin neuvostoaikana ja miten niiden käyttö tai merkitykset eroavat eri lajien esityksissä. Konseptit auttavat venäläisen kulttuurin ulkopuolella olevia ymmärtämään kirjallisuuden välittämiä kulttuurisia syvärakenteita, jotka järjestävät tietoa, luovat hierarkioita ja kertovat viime kädessä siitä, mikä on ihmisten suhde tärkeisiin tapahtumiin, kuten syntymään ja kuolemaan, naisiin ja miehiin, maahan ja ympäristöön, rahaan ja valtaan.

Erityisen haasteen tarjoaa teoksen kunnianhimoinen pyrkimys sisällyttää historiaan aikaisemmin syrjään jätettyjä, erityisesti naisten, lasten ja populaarikirjallisuuden teoksia. Lukuodotukset eivät näiltä osin aivan täyty. Kronologian ja konseptien välinen jännite nousee esille erityisesti kaanonin laajenta-

misen yhteydessä. Jos kirjallisuudenhistoriaan tuodaan mukaan, kuten tässä, naiskirjailijat ja populaarikirjallisuus, voidaan olettaa, että nämä konseptit myös kyseenalaistavat kronologisen rakenteen ja kirjallisuuden lajien konventionaalaisia lajimääriytyksiä ja jaksotuksia. Jos naisten mukaan ottaminen ei vaikuta sukupuolen sisällyttämiseen muussa luennassa kuin naistekijänimien mainitsemisessa, naiskirjailijoille jää väistämätön kiintönaïsen asema.

Tietynlaista epätasapainoa tekstin ja kontekstin suhteessa esiintyy myös populaarikirjallisuuden arvioinnissa, joka on ”hankalaa”, kuten teoksessa todetaankin (s. 371). Siitä huolimatta herää kysymys, onko riittävää puhua populaarin yhteydessä pääasiassa viihteellisyydestä, kustannusmarkkinoista ja tietyistä teemoista (jotka kaikki löytyvät myös ns. taidekirjallisuudesta). Sosiaalinen ja historiallinen konteksti aktivoituu teoksessa kiinnostavasti juuri populaarikirjallisuuden yhteydessä. Populaarikirjallisuuden jatkumoista ja siitä elävästä prosessista, jossa se on ollut luomassa kansallista kulttuuri-identiteettiä olisi mielellään lukeutunut enemmänkin. Nyt siihen viitataan teoksessa vain ajoittain eikä orgaanisena osana kirjallista evoluutiota. Lastenkirjallisuutta käsitellään eniten neuvostokirjallisuuden luvussa, mikä saattaa herättää vaikutelman, että se oli ”uuden ihmisen” luomisprojektin keskeinen osa (s. 504–507). Konstantin Paustovskin romanttisten tuotantoroamaanien (*Kara-Bugas* ja *Koltšida* [sic!], s. 506) sisällyttämisestä lastenkirjallisuuden lukuun voi myös olla eri mieltä.

Teos on kokonaisuus, vaikka yksittäisten lukujen luonne ja analyysin tavoitteet vaihtelevatkin keskenään. Suureen aineistomäärään mahtuu muutamia ristiriitaisuuksia, kuten esimerkiksi se, että neuvostokirjallisuuden esittely alkaa Kirjailijaliiton perustamisella (1932), mutta sosialistisen realismin ohjelmaa demonstroidaan 1920-luvulla kirjoitetuilla teoksilla, kuten Furmanovin *Tšapajev*, Fadejevin *Tuho* tai Gladkovin *Sementti*. Pikkuvirheitäkään ei välttyä. Esimerkiksi Žar-ptitsa ei esiinny Puškinin saduissa (s. 84), Petšorinin nimi ei ollut Aleksandr Grigorjevitš vaan Grigori Aleksandrovitš (s. 272), Nadeždinia ei karkotettu Siperiaan vaan Ust-Sysolskiin (Syktyvkar, s. 182), vankilassa ei istunut Vladimir Šileiko vaan Anna Ahmatovan kolmas aviomies, Nikolai Punin (s. 413), Eizenšteinin elokuvan nimi ei ole ”Pavlik Morozov” vaan ”Bežin lug” (s. 506), Paustovskin lyhytromaatin nimi on ”Kolhida” (s. 506), Oleša ei joutunut stalinististen vainojen kohteeksi (s. 508), neuvostoajan rock-laulaja oli Bašlatšev, ei Bašlajev (s. 591), dekkarikirjailija oli Vedenejev eikä Vendejev (s. 604).

Opettajina koemme teoksen lähteet olennaisiksi. Tällaisessa hakuteoksessa lähteiden merkitys korostuu, ja etenkin, mikäli teos on suunnattu opiskelijoille, olisi olennaista, että lähdeluettelo koostuisi systemaattisesti valikoidusta, syventävästä ja innovatiivisesta kirjallisuudesta, joka ohjaisi opiskelijoita perusasioiden äärelle ja uuteen ymmärrykseen. Jos lähdeluetteloon päätyy hyvin eritasoisista ja erilaista kirjallisuutta, opiskelijan on itsenäisesti vaikea tunnistaa tutkimuskirjallisuus, johon pitäisi perehtyä. Tällaisen suuren teok-

sen olisi paikallaan sisällyttää lähteisiinsä sekä urauurtavia klassikkoja, kuten Juri Lotmanin Puškinin elämäkerta ja Juri Mannin Gogol-tutkimukset sekä Aleksandr Tšudakovin Tšehov-tutkimus että uusinta tutkimusta, sellaisia kuten Katerina Clarkin *Soviet Novel: History As Ritual* (1981) ja Jevgeni Dobrenkon ”*Politekonomia sotsrealizma*” (2007) sekä Irina Papternon teos *Chernyshevsky and the Age of Realism: A Study in the Semiotics of Behavior* (1988), joita viitteistä ei nyt löydy.

Suomalaisille opiskelijoille teos noussee tärkeäksi hakuteokseksi sekä venäläisten että englannin- ja saksankielisten historioiden rinnalle, tai jopa niiden sijaan. Turoma ja Ekonen ovat onnistuneet suurteoksen toimittamisessa ja mittava työ ansaitsee tulla huomatuksi, luetuksi ja arvostetuksi. Teos on innostava esimerkki pitkästä sinnikkydestä ja uskalluksesta kohdata suuria haasteita, sellaisia, joihin kuuluu juuri ”suuren” venäläisen kirjallisuudenhistorian päivittäminen. Teos osoittaa, miten kirjallisuus toimii kollektiivisen muistin kantajana ja identiteettiä luovana välineenä, jolla on myös nykyhetkeä selittävä voima.

Arja Rosenholm on filosofian tohtori ja toimii Venäjän kielen ja kulttuurin professorina Tampereen yliopistossa.

Irina Savkina on filosofian tohtori ja toimii Venäjän kielen ja kirjallisuuden lehtorina Tampereen yliopistossa.